

ДОСЛІДЖЕННЯ ДИНАМІКИ ДОБРОБУТУ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

Проблема вимірювання добробуту, аналіз залежності його динаміки від фази економічного циклу, виявлення впливу змін добробуту на подальші економічні перспективи є особливо актуальними під час економічної кризи. У статті запропоновано методикку вимірювання добробуту, яка включає такі його показники, що безпосередньо визначають ступінь задоволення потреб населення: рівень купівельної спроможності, міру забезпеченості товарами тривалого користування; ступінь нерівності розподілу доходів; рівень бідності; частку якісних ринкових та суспільних благ в їх загальній пропозиції. Цю методикку використано для аналізу добробуту населення України протягом років економічного зростання та за період фінансово-економічної кризи. Виявлено зміни окремих показників добробуту, які, з точки зору автора, зберігають мотивацію до активної економічної поведінки більшої частини населення України, проте зменшують можливості її здійснення.

Проблема измерения благосостояния, анализ зависимости его динамики от фазы экономического цикла, исследование влияния изменений благосостояния на дальнейшие экономические перспективы особенно актуальны во время экономического кризиса. В статье предложена методика измерения благосостояния, которая включает такие его показатели, которые непосредственно определяют степень удовлетворения потребностей населения: уровень покупательной способности; меру обеспеченности товарами долгосрочного пользования; степень неравенства в распределении доходов; уровень бедности; долю качественных рыночных и общественных благ в их совокупном предложении. Данная методика использована для анализа благосостояния населения Украины во время экономического роста и в период финансово-экономического кризиса. Исследованы изменения отдельных показателей благосостояния, которые, с точки зрения автора, сохраняют мотивацию активного экономического поведения большей части населения Украины, но уменьшают возможности его осуществления.

The problem of welfare measurement, analysis of the dependence of its dynamics on the phase of economic cycle, the study of the impact of changes in the welfare of future economic prospects are particularly relevant during the economic crisis. The paper proposed a technique for measuring welfare, which includes such indicators, which directly determine the degree of satisfaction of human needs: the level of purchasing power, a measure of security durable goods; the degree of inequality in income distribution, poverty, and the proportion of high-quality market and social goods in their supply. This method is used for the analysis of the welfare of the Ukrainian population during the economic growth and in the period of financial and economic crisis. Changes of individual welfare indicators, which, from the standpoint of the author, retain the motivation of active economic behavior the majority of the population of Ukraine, but also reduces the possibility of its implementation.

добробут населення, економічна поведінка, економічне зростання, фінансово-економічна криза

Завдання вимірювання добробуту було сформульовано в науковій літературі ще за часів становлення класичної школи політекономії. Але якщо А. Смітом добробут ототожнювався з національним доходом (або багатством), що забезпечувало відносну однозначність його вимірювання, то з часом кіль-

кість підходів щодо вирішення цієї проблеми зростає, зважаючи на трансформацію розуміння сутності добробуту.

Добробут є одним з показників якості життєдіяльності населення. Вітчизняні науковці частіше надають перевагу іншим показникам якості життєдіяльності, причому розуміння останніх є доволі суперечливим, якщо зіставити точки зору різних авторів. Тому уточнимо, що під добробутом ми розуміємо сукупність умов життєдіяльності людини (населення), які створюються під час виробництва, розподілу, обміну, споживання, формують ієрархію потреб та визначають рівень їх задоволення. Виходячи з цього визначення, поточний рівень добробуту формує характер поведінки економічних агентів, яка може сприяти або протидіяти економічному зростанню. Крім того, визначення динаміки добробуту є основою для прийняття управлінських рішень в соціально-економічній сфері. Вона дозволяє проаналізувати якість вже здійснених заходів державної політики, спрямованих на підвищення добробуту, і повинна бути аргументом для їх коригування.

Протягом останнього часу в науковій літературі проблемі визначення вимірників якості життєдіяльності приділяється достатньо уваги. Вирішенню цієї проблеми присвячено наукові розробки зарубіжних авторів (Р. Адамс, Р. Барро, А. Бігстен, Дж. Галлуп, В. Нордхауз, М. Пундарік, М. Равальйон, А. Сен, П. Таунсенд, Дж. Тобін тощо), які пропонують методики вимірювання добробуту, бідності, а також досліджують взаємозв'язок між динамікою цих показників та економічним зростанням. Актуальною ця тематика є і в Україні, судячи з робіт таких українських вчених, як О. Безтелесна, В. Близнюк, О. Грішнова, А. Колот, О. Кошулько, Е. Лібанова, В. Мортіков та ін. Це пояснюється відносно низьким рівнем добробуту населення нашої країни, негативним впливом на нього протягом останнього часу фінансово-економічної кризи, а також відсутністю дійової державної соціально-економічної стратегії, спрямованої на підвищення рівня добробуту суспільства.

За розробками вітчизняних науковців виявляється тенденція: якщо раніше обговорювалися такі категорії, як рівень, якість життя, добробут, то на сьогодні більш актуальною є тема вимірювання стану і динаміки людського капіталу, людського потенціалу, людського розвитку. Здійснюються дослідження щодо вимірювання динаміки цих показників в регіональному розрізі, для різних категорій населення, аналізується вплив даних показників на економічні перспективи країни.

З нашої точки зору, поточний рівень добробуту є тим фактором, який стримує або сприяє людському розвитку, створюючи додаткові стимули або обмежуючи можливості індивідів та населення в цілому щодо реалізації активної економічної поведінки. Тому дуже важливо застосувати адекватну систему показників поточного рівня добробуту, яка надасть можливість оцінити перспективи покращання якості людського капіталу та забезпечення економічного розвитку. Також на цей момент недостатньо дослідженим є вплив фінансово-економічної кризи на динаміку добробуту населення України, що обумовлює необхідність подальшого вивчення закономірностей зміни рівня добробуту як під час економічного зростання, так і під час спаду з метою розробки дійових заходів соціально-економічної політики.

Метою нашої роботи є розробка та апробація системи показників добробуту, що може бути використана для оцінки впливу поточного його рівня на економічну поведінку населення. Передбачено виконання таких завдань, як здійснення аналізу існуючих підходів до вимірювання добробуту, розробка власної системи показників добробуту, що відповідають наданому нами визначенню цієї економічної категорії, здійснення оцінки на основі запропонованої системи показників рівня добробуту населення України протягом останніх років.

Дослідження методологічних засад вимірювання добробуту в економічній науці здійснювалося в кількох контекстах:

1. Вимірювання суспільного добробуту. Це завдання вирішується в межах такого наукового напрямку, як економіка добробуту переважно шляхом аналізу поточного стану і динаміки ВВП та нерівності розподілу багатства (доходів). Саме з дискусії щодо впливу на суспільний добробут змін у перелічених показниках і зародився цей науковий напрямок, ключовими моментами якого є такі:

– наукова дискусія щодо можливості порівняння індивідуальних користостей та необхідності впливати на рівень добробуту через регулювання нерівності (В. Парето, А. Пігу);

– розробка компенсаційного критерію, призначеного для оцінки втрат і вигащів різних членів суспільства від перерозподілу (Т. Сцітовські, Н. Кальдор, Р. Хікс);

– обґрунтування функції суспільного добробуту, яка є інструментом вибору найбільш задовільного для суспільства стану (А. Бергсон, П. Семюелсон, К. Ерроу, А. Сен, Дж. Харсан'ї, Дж. Ролз).

2. Вимірювання якості розвитку. Цей підхід передбачає розробку таких методик оцінювання якості життєдіяльності, які вимірюють результат забезпеченості благами для людського або соціального капіталу. Над розробкою чи адаптацією відповідних індексів працюють вітчизняні та зарубіжні вчені, їх активними користувачами є міжнародні організації. Одним з найбільш відомих є індекс людського розвитку, до складу якого включено три основні результати розвитку: 1) очікувана тривалість життя при народженні; 2) досягнутий рівень грамотності дорослого населення та сукупна частка учнів у загальній чисельності населення відповідного віку; 3) величина душевого доходу з урахуванням різної купівельної спроможності національних валют і швидкого зниження граничної користості доходу [1, с. 121]. Прикладом розгорнутого переліку проявів якісної життєдіяльності є індекс стійкого розвитку суспільства, який включає 22 індикатори, згруповані за п'ятьма категоріями: особистісний розвиток; чисте довкілля, добре збалансоване суспільство, стійке використання ресурсів, стійке середовище [2, с. 148].

3. Вимірювання рівня та якості життя. Здійснюється за допомогою факторів, що обумовлюють доступність благ, та через визначення кількості наявних благ у індивіда (населення). Цей підхід відрізняється від попереднього скоріше назвою, ніж за сутністю, оскільки, ставлячи за мету виміряти рівень чи якість життя, автори пропонують перелік передумов та результатів розвитку. Прикладом розгорнутої системи показників рівня життя є система, запропонована В.О. Мандибурою: 1) інтегральні показники, які відображають досягнутий рівень реальних доходів та майнової забезпеченості населення; 2) показники споживання населенням матеріальних благ, культурних і побутових послуг; 3) показники, що характеризують рівень забезпечення працюючих належними умовами, необхідними у виробничому процесі; 4) показники, що характеризують стан задоволення потреб населення у сферах фізичного, духовного і соціального розвитку; 6) показники, що розкривають рівень існуючих суспільно-правових гарантій, які має населення країни, а також надійність забезпечення політичними свободами громадян у суспільстві [3, с. 14–15]. Більш стисло систему соціальних індикаторів рівня та якості життя населення пропонує російський вчений В. Бобков. Його перелік включає: індекс розвитку людського потенціалу, частку населення з доходами нижче за прожитковий мінімум, коефіцієнт Джині, ВРП на душу населення з урахуванням паритету купівельної спроможності [4, с. 27]. Власні індикатори рівня життя розроблені науковими закладами багатьох країн (Японія, Швеція, Франція тощо), міжнародними організаціями, наприклад, Міжнародним банком реконструкції та розвитку, Організацією економічного співробітництва та розвитку. Останньою запропоновано показники,

за допомогою яких вимірюють стан здоров'я, освіти, навчання, зайнятість та якість праці, час і відпочинок, доступність товарів і послуг, показники фізіологічного середовища, соціальної сфери, особистої безпеки [5, с. 223].

Наведені підходи щодо вимірювання добробуту, рівня, якості життя дозволяють зробити такі висновки. Зарубіжні і вітчизняні науковці розробили значну кількість показників, що дозволяють оцінити якість життєдіяльності, починаючи від вимірювання її величиною ВВП і нерівністю його розподілу та закінчуючи системами показників, що описують умови, здобутки, можливості населення забезпечувати свої матеріальні та духовні потреби.

Але з точки зору дослідження оцінки впливу добробуту на економічну поведінку населення ми пропонуємо виокремити відносно невелику групу показників, що являють собою результат дії цих факторів та безпосередньо визначають рівень задоволення потреб населення:

- 1) рівень купівельної спроможності населення;
- 2) міру забезпеченості товарами тривалого користування;
- 3) ступінь нерівності розподілу доходів (багатства) населення;
- 4) рівень бідності;
- 5) частку якісних ринкових та суспільних благ в їх загальній кількості.

Рівень купівельної спроможності населення може бути оцінений через зіставлення доходів (витрат) з прожитковим мінімумом в певній країні.

Міра забезпеченості товарами тривалого користування доповнює уявлення про добробут населення, оскільки наявність таких товарів залежить не лише від поточної купівельної спроможності. Вони можуть залишатися у спадщину, купуватися в кредит тощо. Для більш повного уявлення бажано враховувати термін експлуатації подібних товарів, але така статистика не завжди є доступною.

Ступінь нерівності розподілу доходів (багатства) демонструє диференціацію умов життєдіяльності населення, хоча цей показник, як і попередній, може мати значну похибку внаслідок існування тіньової економіки. Разом з оцінкою нерівності має акцентуватися увага на рівні бідності, який підкреслює або значимість нерівності в країні, або низькі середні доходи та недостатню купівельну спроможність населення.

Частка якісних ринкових та суспільних благ в їх загальній кількості демонструє їх доступність населенню незалежно від його купівельної спроможності. Якість благ, що пропонуються, неможливо оцінити єдиним показником. Але є інформація щодо кількості шкідливих речовин, що потрапляють до організму людини з їжею або внаслідок експлуатації товарів, щодо частки товарів, які виробляються з порушенням державних стандартів або не відповідають міжнародним стандартам, якщо останні є більш жорсткими порівняно з національними. Окремі уваги заслуговують представленість та якість суспільних благ, оскільки держава, що має їх забезпечувати, не завжди є чутливою до потреб суспільства. Якщо ринкові блага пропонуються за вільною ціною, та їх недостатність має призводити до підвищення цін та подальшого зростання величини пропозиції, то обсяг і якість суспільних благ є менш гнучкими, що може обумовити тривале незадоволення потреб у них навіть за умов зростаючих реальних доходів населення.

Спробуємо оцінити добробут населення України, користуючись запропонованою системою показників.

Обсяг середньомісячного доходу на одну особу та співвідношення цього показника з прожитковим мінімумом представлені в табл. 1.

Як видно з табл. 1, співвідношення місячного доходу та прожиткового мінімуму поступово зростає до 2008 р. включно завдяки переважаючому зростанню доходів та відносно повільній динаміці величини прожиткового мінімуму, яка не відповідає темпам інфляції. У 2009 р. це співвідношення зменшується, оскільки середньомісячний дохід на одну особу за 9 місяців 2009 р. майже не

Таблиця 1

Доходи та купівельна спроможність населення України*

Показник	2001	2004	2005	2006	2007	2008	9 міс. 2009
Обсяг середньомісячного доходу на одну особу, грн (1)	203,83	372,37	527,68	657,3	843,83	1164,37	1164,9
Розмір прожиткового мінімуму у середньому на одну особу, грн (2)	311,3	362,23	423	472	532	626	669
Співвідношення (1) та (2), рази	0,83	1,18	1,35	1,39	1,58	1,91	1,74

*Складено за даними [6].

змінився порівняно з 2008 р., тоді як прожитковий мінімум, хоча і неадекватно, але підвищився.

За визначенням, прожитковий мінімум складається з таких вартісних величин: набору продуктів харчування, достатнього для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження його здоров'я; мінімального набору непродовольчих товарів та послуг, необхідного для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості.

За нашими розрахунками, затверджена в Україні величина прожиткового мінімуму приблизно дорівнює вартості споживчого кошику, який містить лише мінімально необхідну кількість продовольчих товарів. Остання була визначена нами відповідно до норм раціонального харчування, розробленими Всесвітньою організацією охорони здоров'я, у той час як за європейськими стандартами витрати на продовольство мають складати близько однієї третини витрат особи [7, с. 121]. Відповідно, можна зробити висновок, що реальна величина прожиткового мінімуму має втричі перевищувати наявну. Крім того, щоб за європейськими стандартами бути віднесеною до середнього класу, особа має отримувати не менше двох прожиткових мінімумів. Тому середня купівельна спроможність українського населення навіть в роки економічного зростання залишається низькою, тоді як під час кризи добробут населення зменшився за цим показником.

Дані щодо наявності товарів тривалого користування на 100 домогосподарств свідчать про покращання забезпеченості майже кожним з них протягом років економічного зростання. Проте ще недостатня забезпеченість домогосподарств товарами, які дозволяють економити час, підвищують комфортність проживання. На жаль, за 2008 р. відсутня статистика щодо кількості комп'ютерів на 100 домогосподарств (табл. 2). Крім того, розрахунки наявності цих товарів не враховують їх термін експлуатації, що викривлює реальну картину можливості населення користуватися сучасними товарами.

Таблиця 2

Наявність у домогосподарствах окремих товарів тривалого користування*

Кількість товарів тривалого користування (у середньому на 100 домогосподарств, шт.)	2001	2004	2005	2006	2008
Телевізори кольорові	71	83	91	96	107
Фотоапарати	23	30	36	35	38
Холодильники і морозильники	93	96	99	100	106
Пральні машини	74	74	77	78	84
Електропилососи	55	56	62	64	74
Велосипеди і мопеди	43	41	44	44	48
Мобільні телефони	...	15	44	81	149
Комп'ютери	2	6	9	10	...

*Складено за даними [6].

Офіційна статистична інформація щодо забезпеченості товарами тривалого користування в 2009 р. поки що відсутня. Можна припустити, що, зважаючи на специфіку цього виду благ, показники забезпеченості ними суттєво не змінилися. Але зниження реальних доходів населення та обмеження банками обсягів споживчого кредитування сприятиме зменшенню доступності сучасної побутової техніки, засобів зв'язку тощо для домогосподарств.

Проблемною залишається ситуація на ринку житла. Незважаючи на поступове зростання обсягів житлового будівництва та житлового фонду на одного мешканця до 2008 р., Україні ще далеко до європейської норми забезпеченості житлом, яка складає 35 м² на одну особу (табл. 3). Житло з часом стає все менш доступним населенню із середніми доходами та доходами, нижчими за середні. Свої корективи в ситуацію вносить і фінансово-економічна криза. Повільне зменшення ціни м² у доларах в 2009 р. супроводжувалося здешевленням національної валюти та згортанням програм іпотечного кредитування, що не сприяло зростанню доступності житла. Помітно скоротилися обсяги будівництва. За 9 місяців 2009 р. в експлуатацію було введено 3344 м² загальної площі, тоді як за аналогічний період 2008 р. – майже в 2 рази більше, 6483 м². Незадовільною є частка загальної житлової площі, обладнаної водопроводом (57,8% в 2008 р.), каналізацією (55,6%), гарячим водопостачанням (41,3%) тощо [6].

Таблиця 3

Характеристики ринку житла за період 1950–2005 рр.*

Показник	1950	1990	1995	2000	2003	2005	2006	2007	2008
Введення в експлуатацію житлових будинків, тис. м ² загальної площі	7688	17447	8663	5558	6433	7816	8628	10244	10496
Житловий фонд на одного жителя, м ²		17,8	19,2	20,7	21,6	22	22,2	22,5	22,8
Індекс цін на будівельно-монтажні роботи (грудень до грудня попереднього року, %)					108,6	122,1	124,1	126,4	129,3

*Складено за даними [6].

Що стосується оцінки нерівності, то за офіційною статистикою квінтільний коефіцієнт диференціації загальних доходів населення в 2008 р. порівняно з 2006 р. зменшився з 2,4 до 2,1 раза, тоді як квінтільний коефіцієнт фондів зменшився з 4,7 до 3,8 раза [6]. Дане співвідношення було б прийнятним, якщо б не суттєве відставання реальних даних від оцінок науковців. За експертними оцінками останніх років співвідношення доходів багатих і бідних громадян складає в Україні від 15:1 до 40:1. Для порівняння – в країнах Євросоюзу середній показник співвідношення доходів становить 4,8:1, в Гондурасі – 38:1.

Середньодушові сукупні доходи 18,1% населення (за даними на 2008 р.) є нижчими за прожитковий мінімум (хоча в 2000 р. цей показник складав набагато більше: 80,2%) [6]. За словами експерта SOCIS О. Гаригіної, абсолютно бідними, тобто такими, що весь свій дохід витрачають на продукти харчування, в 2008 р. було 9% населення, тоді як в 2009 р. значення цього показника підвищилося до 13% [8].

Зважаючи на відсутність офіційної статистики за показниками диференціації в розподілі доходів у 2009 р. та відносну інертність цього показника в роки економічного зростання, припускаємо, що ступінь нерівності суттєво не змінився.

Представленість ринкових та суспільних благ в Україні характеризується таким чином. Ринкові блага в середньому представлені в достатньо широкому асортименті, хоча при цьому не виключається проблема відсутності тих чи ін-

ших благ в переважно невеликих селах та містах. Недоступність ринкових благ обумовлюється скоріше низькою купівельною спроможністю населення, ніж їх відсутністю.

Інша справа, що значна частина цих благ не відповідає стандартам якості. Так, за результатами соціологічного дослідження «Українці і продукти харчування», проведеного групою компаній «Research & Branding Group» у жовтні 2009 р., 64% українців загалом не задоволені якістю продуктів харчування [9]. За офіційним повідомленням Держспоживстандарту України протягом 2008 р. в 66% від загальної кількості перевірок було виявлено факти випуску неякісної продукції та порушення вимог НД. На 9110 перевірок видано 5251 приписів про заборону реалізації (поставки) партій перевіреної продукції, 3924 приписів про заборону випуску (реалізації, поставки) усієї продукції певного найменування [10].

Фінансово-економічна криза вносить певні корективи до стратегії управління якістю виробників та споживчої поведінки домогосподарств. З одного боку, протягом останніх років якісні характеристики благ стали не менш важливим параметром вибору українських споживачів, ніж ціна. А внаслідок зниження реальних доходів слід очікувати з боку споживача більш зваженого вибору. З іншого боку, зниження купівельної спроможності сприяє виробництву та споживанню відносно дешевшої і, часто, менш якісної продукції. Крім того, слабкий розвиток інституту контролю якості поки що дозволяє виробникам приховувати справжні характеристики товарів. Тому ми вважаємо, що криза поки що не сприяє збільшенню частки якісних ринкових благ.

Не відповідає потребам ринку і кількісна пропозиція благ у випадках необгрунтованого регулювання державою цін на них або встановленні бюрократичних перешкод для їх виробництва. Недостатньою в більшості регіонів України залишається якість послуг, що надаються природними монополіями (наприклад, підприємствами житлово-комунального господарства).

У випадку користування суспільними благами ризик споживання неякісних є ще вищим. Це стосується всіх благ, що надаються як на загальнодержавному (правова безпека, екологічний захист, утримання соціальної сфери тощо), так і на регіональному рівнях в Україні.

Отже, протягом років економічного зростання відзначається підвищення рівня добробуту населення України, хоча при цьому він залишається відносно низьким. Якщо такі показники, як співвідношення доходів на душу населення та прожиткового мінімуму, забезпеченість благами довгострокового користування, рівень бідності щільно корелюють з динамікою реального ВВП, то позитивного впливу останнього на зміну показників диференціації доходів, частки якісних ринкових та суспільних благ майже не спостерігалось. Два останні показники, ймовірно за все, незначно змінилися і під час економічного спаду в 2009 р., проте динаміка перших показників однозначно є негативною, що підтверджується офіційними статистичними даними.

Зниження рівня добробуту коригує економічну поведінку населення. Падіння купівельної спроможності призводить до зменшення частки витрат на блага, важливі для формування людського капіталу, зменшення заощаджень та, відповідно, пропозиції капіталу з боку домогосподарств, поширення діяльності поза законом. Підвищується ризик послаблення мотивації до активних економічних дій частки населення, що перебуває у стані абсолютної бідності. Збереження високого ступеня нерівності в розподілі благ, наявність відносно великої частки неякісних благ в структурі їх загальної пропозиції також є перешкодами до покращання якості людського капіталу країни. Зазначені зміни економічної поведінки матимуть негативний вплив на подальший економічний розвиток, що обумовлює необхідність здійснення активної соціально-економічної політики, спрямованої на підвищення добробуту населення.

На наш погляд, пріоритетними її цілями мають стати: збільшення частки якісних ринкових та суспільних благ, зменшення диференціації населення. Значення саме цих складових добробуту дуже повільно змінюються як під час економічного зростання, так і під час кризи. З метою підвищення купівельної спроможності населення та зменшення рівня абсолютної бідності актуальними завданнями державної політики є стимулювання пропозиції, сприяння підвищенню зайнятості, забезпечення соціального захисту населення.

Найбільш важливими результатами дослідження є такі:

– запропоновано сукупність показників добробуту, що дозволяють охарактеризувати ті базові елементи якості життєдіяльності, які безпосередньо визначають можливості і стимули здійснення активної економічної поведінки;

– проведено оцінку рівня добробуту населення України на основі розробленої методики. Виявлено, що незважаючи на позитивну динаміку в роки економічного зростання таких його показників, як співвідношення доходу на особу та прожиткового мінімуму, забезпеченість товарами тривалого користування, диференціація доходів (за офіційними даними), рівень добробуту населення країни залишається відносно низьким. За період фінансово-економічної кризи відзначається зниження купівельної спроможності населення, зменшення доступності благ довгострокового споживання, підвищення рівня абсолютної бідності. Залишаються високими ступінь нерівності в розподілі доходів, частка не якісних ринкових та суспільних благ в структурі їх загальної пропозиції;

– обґрунтовано негативний вплив зниження рівня добробуту населення на його економічну поведінку, що створюватиме перешкоди для подальшого економічного зростання;

– окреслено пріоритетні цілі державної соціально-економічної політики, спрямованої на підвищення добробуту. Враховуючи недостатність для характеристики динаміки добробуту статистичних даних за період фінансово-економічної кризи, а також незавершеність останньої, вважаємо, що обрана тема має подальші перспективи дослідження. Воно полягатиме у визначенні динаміки добробуту під час та після завершення кризи, аналізі факторів, що обумовили таку динаміку, та більш деталізованій розробці заходів державної політики, спрямованої на підвищення добробуту.

Список використаної літератури

1. Грішнова О.А. Економіка праці та соціально-трудова відносина: підручник / О.А. Грішнова. – 3-тє вид., випр. і доп. – К.: Т-во «Знання», КОО. – 2007. – 559 с.

2. Херт ван де Керк, Чиприан Попович Индекс устойчивого развития общества // Общество и экономика. – 2008. – № 9. – С. 147–153.

3. Мандибура В.О. Рівень життя населення та механізми його регулювання. Автореф. дис. ... д-ра екон. наук / В.О. Мандибура / НАН України. Ін-т економіки. – К., 1999. – 36 с.

4. Бобков В. и др. Качество и уровень жизни населения: территориальный разрез (по данным за 2007 год) / В. Бобков и др. // Экономист. – 2009. – № 1. – С. 27–37.

5. Гордей О. Система чинників і фінансові показники вимірювання рівня життя населення / О. Гордей // Підприємництво, господарство і право. – 2009. – № 10. – С. 222–225.

6. www.ukrstat.gov.ua

7. Кушнір І.В. Обґрунтування розміру мінімальної заробітної плати з урахуванням рівня харчування населення / І.В. Кушнір // Економіка АПК. – 2005. – № 4. – С. 120–122.

8. Черних П. Бідність в Україні – абсолютна відносність / П. Черних // Інформаційне агентство УНІАН. – 30.12.2009 / <http://economics.unian.net/ukr/detail/31668>

9. Більшість продуктів харчування на українському ринку зроблено з штучних компонентів / <http://project.ukrinform.ua/news/13593/>

10. Аналітичні матеріали за результатами перевірок державного нагляду за додержанням стандартів, норм і правил при виробництві, зберіганні та оптовій реалізації продукції за 2008 рік / http://www.dssu.gov.ua/control/uk/publish/category/system?cat_id=107917)

Надійшло до редакції 3.03.2010.